

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
кафедра юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Фінансове право»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право
(право)

за темою – «Правові засади державного кредиту»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС (з юридичних дисциплін)
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри (юридичних дисциплін) (протокол від 29.08.2023 № 1)

Розробники:

1. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О.В.;
2. Доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук Пономарьова Я.О.;
3. Викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС Новик М.Ю.

Рецензенти:

1. Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат юридичних наук, професор Шуміло О. М.

План лекції

1. Поняття і функції державного кредиту.
2. Форми державного внутрішнього кредиту.
3. Правовідносини України з іноземними державами і міжнародним фінансово-кредитними організаціями в галузі державного кредиту.
4. Зміст правового регулювання страхування.
5. Поняття, види і форми публічного страхування.
6. .Функції та принципи публічного страхування.
7. .Правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Література:

Нормативна:

1. Конституція України від 28.06.96р. // Урядовий кур'єр.— 1996. Липень.— № 129–130. Редакція станом на 01.01.2020.
- 2.Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-6 редакція від 28.08.2020 р.
- 3.Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 р. № 294-9 Редакція від 01.09.2020, підстава 822-9
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.97 р. № 280/97-ВР редакція від 23.07.2020 р.
5. Закон України «Про Рахункову палату» від 02.07.2015 № 576-8 прийнятий 02.07.2015 р. Редакція від 03.07.2020 р.
6. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII редакція від 20.03.2020, підстава 524-9
- 7.Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017р. № 2258-8 редакція від 01.07.2020, підстава 79-9
- 8.Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000р. № 2121-III редакція від 03.07.2020 р., підстава 720-9
- 9.Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-14 редакція від 01.07.2020, підстава 79-9
10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-3 редакція

від 12.09.2020р., підстава 768-9

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-10 редакція від 13.08.2020, підстава 768-9

12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.03 р. № 1058-IV редакція 01.01.2015 р.

13. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97 р. № 400/97-ВР редакція від 03.07.2020 р, підстава 720-9

14. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.00 р. № 15533-14 редакція 03.07.2020, підстава 720-9

15. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.99 р. №1105-14 редакція 03.07.2020 р., підстава 720-9

16.Закон України «Про страхування» від 07.03.96 р. № 85/96-ВР редакція від 03.07.2020, підстава - 2740-8, 720-9

17. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» від 28 лютого 2002 р. № 228 із змінами і доповненнями, редакція від 14.08.2020, підстава - 698-2020-п

18. Наказ міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України» 22.06.2012 № 758, редакція від 13.01.2020, підстава - z1144-19

19. Наказ Державної казначейської служби України №2 «Про затвердження Порядку складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів» редакція від 24.05.2019, підстава - z0427-19

20. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України, затверджений постановою КМУ від 15.04.15 р. № 215, редакція від 29.07.2020, підстава - 644-2020-п

21. Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України, затверджений постановою КМУ від 01.08.13 р. № 631, редакція від 28.08.2018, підстава - 659-2018-п

22. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами, затверджений постановою КМУ від 20.04.06 р. № 550, редакція від 17.12.2016, підстава - 950-2016-п

Основна:

1. Боришкевич О. В. Режими валютного курсу: пошук оптимальності // Банківська справа. 2014. - № 3-4. – С.66-73.

2. Гарбінська-Руденко А.В. Поняття та види валютних правопорушень з погляду сучасної юридичної науки / А.В. Гарбінська-Руденко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2013. – № 5, Т. 2. – С. 17–21.

3. Гарбінська-Руденко А.В. Правова характеристика завдань та принципів валютного контролю як теоретичних основ для його здійснення / А.В. Гарбінська-Руденко // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 183–187.

4. Дзюблюк О. В., Владимир О. М. Банки у системі організації валютних відносин: Монографія. – Тернопіль: ТзОВ: «Тернограф», 2014. – 296 с.

5. Єрохов В. М. Особливості та зміст фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства / В. М. Єрохов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Польовий [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукраїнський центр гендерних проблем. – Одеса : Фенікс, 2014. – Вип. 53. – С. 290-295.

6. Занфіров М. В. Місце валютних санкцій у системі фінансової відповідальності // Держава та регіони. - Серія: Право. – 2014. - № 4 (46). –

С.63-68.

7. Коваль О. П. Модернізація системи соціального страхування в Україні : аналіт. доп. / О. П. Коваль. – Київ : НІСД, 2014. – 38 с.

8. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування / Г. Г. Козоріз / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 1 (99). – С. 176 – 185.

9. Крекотень І. М. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / І. М. Крекотень // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Сер. «Економічні науки». – 2015. – № 4(1). – С. 80 – 84.

10. Кропельницька С. О. Соціальне страхування : навч. посіб. / С. О. Кропельницька, Т. В. Солоджук. – [Вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – Київ : Центр учбової л-ри, 2013. – 336 с.

11. Кузнєцова А. Я. Переваги та недоліки лібералізації валютного регулювання в Україні / А. Кузнєцова, Н. Місяць // Світ фінансів. – 2017. – №3 (52). – С. 136-146.

12. Місяць Н. О. Щодо деяких теоретичних засад валютного регулювання //Фінансовий простір. – 2015. – №. 1. – С. 196-203.

13. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки : монографія / О. В. Москаленко. – Харків : Юрайт, 2012. – 400 с.

14. Сухий Р. До питання визначення поняття валютна операція //Вісник Національного банку України. – 2013. – №. 9. – С. 28-30.

15. Чернадчук Т. О. Деякі аспекти класифікації валютних правовідносин / Т. О. Чернадчук // Публічне право.–2015. – № 1. – С. 93-98.
URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pp_2015_1_14.pdf

16. Чернадчук Т. О. Щодо визначення поняття валютних правовідносин / Т. О. Чернадчук // Публічне право. – 2014. – № 4. – С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pp_2014_4_13.pdf

17. Шевчик О. С. Регулювання валютного контролю в Україні: фінансово-правовий аспект: монографія. – Полтава: РВВ ПДАА, 2012. – 168 с.

Додаткова:

1. Боднарчук О.С. Аналіз бюджетних загроз та їх вплив на фінансову безпеку України. Міжнародні відносини Серія «Економічні науки». № 10. 2018. С. 1 – 15;

2. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR – Alternative Dispute Resolution 13.03.2020 р.). С. 165-168;

3. Бориславська О.М. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. – К., Москаленко О. М., 2012. –157 с;

4. Бугіль С.Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Бюджетна та податкова політика. Випуск 1 (117). 2016. С. 55 – 60;

5. Господарське право України: підручник: у 2-х ч. Ч. 1. / О. Б. Андрєєва, О. П. Гетьманець, І. І. Гришина. Харків : ХНУВС, 2014. 340 с;

6. Гулик А. Право акціонера на участь в управлінні справами акціонерного товариства // Підприємство, господарство і право.-2007, № 3.- С.40;

7. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 2. С. 49-54;

8. Дума В. Л. Міжнародний досвід формування бюджетного потенціалу місцевих фінансів. Економіка і суспільство. Випуск № 13. 2017. С. 1093-1099;
Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку / О. Кармаза // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 2. - С. 24-28;

9. Кодекс торгівельного мореплавства : закон України від 23 трав. 1995

р. № 176/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 47. - Ст. 349;

10. Кодекс України про надра : закон України від 27 лип. 1994 р. № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 36. - Ст. 340;

11. Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. - К. : Юрінком Інтер, 2010. - 384 с;

12. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія / І. М. Кучеренко. - К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. - 328 с;

13. Лисяк Л. В. Напрями підвищення ефективного використання коштів місцевих бюджетів України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2014. № 156. С. 100-104;

14. Лучковська С.І. Фінансове право: Навч.посіб. –К.:КНТ, 2010. –296 ;

15. Музика-Стефанчук О. Місцеві бюджети в зарубіжних країнах. Юридичний вісник України. 2012. № 42. 694 с;

16. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беянович, О. М. Вінник, В. С. Щербина [та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. - 3-тє вид., переробл. і доповн. - К. : Юрінком Інтер, 2012. - 776 с;

17. Нестеренко О. М. Аналіз поняття правової соціалізації. Теорія і практика розвитку наукових знань: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 груд. 2017 р.). Київ: МЦНД, 2017. С. 24-26;

18. Нестеренко О.М. Підвищення рівня правової та етичної культури державних управлінців як один із основних пріоритетів правового виховання в умовах соціальної мобільності/ Нестеренко О.М.// Загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право» Розділ «Юридичні науки» № 6, м. Київ, 2019 р.- с. 230-234;

19. Олейнікова Л. Г. Створення умов та сприяння добровільній сплаті

податків як елемент удосконалення податкової політики України / Олейнікова Л. Г. // Вісник Запорізького національного університету. 2017 №4. С. 273-278;

20. Орлюк О.П. Фінансове право: Академічний курс. –К.: Юрінком Інтер, 2010.

21. Петров Є. В. Господарське право та його складові елементи / Є. В. Петров // Актуальні проблеми правовідносин в приватній сфері : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова (м. Харків, 23 груд. 2011 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». - Х. : Юрайт, 2012. - С. 39-4;

22. Петров Є. В. Господарське право та його складові елементи / Є. В. Петров // Актуальні проблеми правовідносин в приватній сфері : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова (м. Харків, 23 груд. 2011 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». – Харків : Юрайт, 2012. – С. 39–42;

23. Родіонова Т. А., Зав'ялова К. С. Регіональні особливості процесу злиття та поглинання в країнах ЦСЄ. Економічний форум. 2019. № 1. С. 19-26;

24. Фінансова безпека територіальних громад в Україні: сутність, структурні складові, загрози / Н. А. Бак // Світ фінансів. - 2019. - Вип. 1. - С. 98-110.

25. Фінансове право : підручник / Алісов Є. О. та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. – Харків: Право, 2013. – 398 с.

26. Фінансове право. Навч.посіб. / М.О.Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький; за ред. В.К. Шкарупи. –К.: Знання, 2011 –815 с.

27. Фінансове право: навч. посіб. / М.Г. Волощук, Т.О. Карабін, М.В. Менджул. – Вид. 3-тє, допов. та перероб. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. – 244 с.

28. Фінансове право: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та інші. – Х.

: Екограф, 2015 – 500 с.

29. Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, О. О. Дмитрик, О. А. Лукашев та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2016. – 440 с.

30. Фінансове право; підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. П. Кучерявенка. - Х.; Право, 2013. - 400 с.

ПИТАННЯ 1. ПОНЯТТЯ І ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ

У теорії фінансового права державний кредит розглядається у двох значеннях:

- як економічна категорія;
- як правова категорія.

Як економічна категорія державний кредит являє собою систему відносин грошового характеру, що виникають у зв'язку із залученням державою для тимчасового використання вільних коштів юридичних і фізичних осіб на добровільних засадах.

Економічна сутність державного кредиту зводиться до того, що тимчасово вільні кошти юридичних і фізичних осіб акумулюються на умовах поворотності і платності та використовуються державою. За таких обставин держава має можливість якнайкраще задовольнити потреби суспільства, впливати на соціально-економічний розвиток.

Таким чином, **державний кредит** є, з економічної точки зору, однією з форм обігу позичкового капіталу і зводиться до вторинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту.

Як правова категорія кредит – це урегульовані правовими нормами відносини з акумуляції державою тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб на принципах добровільності, терміновості і поворотності з метою покриття бюджетного дефіциту і регулювання грошового обігу.

Особливості державного кредиту:

- добровільний характер;
- основою державного кредиту є його поворотність і платність: через визначений період часу внесена сума повинна бути повернена з відсотками;
- під час запозичення коштів державою забезпеченням кредиту виступає усе майно, що перебуває у її власності, майно певної територіальної громади або визначена сума її доходу;
- на рівні центрального уряду державні позики не мають конкретного цільового характеру. Запозичення на більш низьких територіальних рівнях досить часто набувають чітко вираженої цільової спрямованості.

Економічний зміст та юридична природа державного кредиту водночас передбачають надходження до державного бюджету, оскільки суми державних позик становлять його доходну частину, та разом з тим ці кошти не дають нових прибутків і повинні погашатися.

Власне характерні ознаки добровільності, терміновості, платності і поворотності відмежовують кошти, акумульовані шляхом державного кредиту, від доходів держави. Йдеться про методи правового регулювання, характерні також для відносин у сфері державного та муніципального кредиту, особливості фінансово-правових норм, статус суб'єктів фінансових відносин, що виникають у сфері залучення коштів шляхом оформлення зовнішніх або внутрішніх позик та повернення таких коштів.

Суми державних позик – це державні кошти, оскільки держава може їх вільно використовувати і повністю ними розпоряджатися, однак за своїм фінансовим та економічним характером вони істотно відрізняються від постійних доходів, тому що пов'язані з певними видатками, а саме:

- відшкодуванням вартості державного цінного папера;
- виплатою процентів за державними позиками тощо.

Отже, одержані державою суми державних позик згодом призводять до видатків з державного бюджету на погашення державного боргу. Як і інші сфери фінансової діяльності держави, відносини у галузі зовнішніх та внутрішніх запозичень є предметом постійного контролю з боку

уповноважених фінансових органів та органів загальної компетенції.

Принцип цільового використання позичених коштів є виправданим на будь-якому рівні чи за будь-якої форми кредитування: банківський кредит, державне кредитування, кредити, надані міжнародними фінансово-кредитними установами, тощо.

Державний кредит як фінансова категорія виконує три функції:

- розподільчу;
- регулюючу;
- контрольну.

Розподільча функція державного кредиту забезпечує формування централізованих грошових фондів держави або їх використання на принципах строковості, платності і повернення. Виступаючи позичальником, держава забезпечує додаткові кошти для фінансування своїх витрат.

Регулююча функція державного кредиту полягає в тому, що, вступаючи у кредитні відносини, держава впливає на стан грошового обігу, рівень процентних ставок на ринку грошей і капіталів, на виробництво і зайнятість. Виступаючи кредитором і гарантом, держава може позитивно впливати на виробництво і зайнятість.

Контрольна функція державного кредиту органічно переплітається з контролюючою функцією фінансів.

Однак вона має свої специфічні особливості, породжені особливостями даної категорії:

- тісно пов'язана з діяльністю держави і станом централізованого фонду грошових коштів;
- охоплює рух вартості у двосторонньому порядку, оскільки передбачає повернення і відшкодування отриманих коштів;
- здійснюється не тільки фінансовими структурами, але й кредитними установами.

ПИТАННЯ 2. ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО КРЕДИТУ

Державний кредит може виступати в таких формах:

- державні позики;
- перетворення частини вкладів населення в державні позики;
- запозичення коштів загальнодержавного позичкового фонду;
- казначейські позики;
- гарантовані позики.

Державні позики як форма державного кредиту характеризуються тим, що тимчасово вільні кошти населення, підприємств, організацій залучаються до фінансування суспільних потреб шляхом випуску і реалізації облігацій, казначейських зобов'язань та інших державних цінних паперів.

Облігація – найбільш поширений вид державних цінних паперів. Вона символізує державне боргове зобов'язання і надає право її власнику після закінчення визначеного терміну одержати назад суму боргу і відсотки за ним. Продаючи облігацію, держава зобов'язана повернути суму боргу у визначений термін із відсотками або виплачувати відсотки протягом усього терміну використання позикових коштів, а після закінчення цього терміну повернути і суму боргу.

Облігації можна класифікувати залежно від суб'єктного складу:

- облігації внутрішніх і місцевих позик;
- облігації підприємств.

Крім основної частини, до облігації може додаватися купонний лист на виплату процентів.

Купон на виплату процентів має містити такі основні дані:

- порядковий номер купона на виплату процентів;
- номер облігації, за яким виплачуються проценти;
- найменування емітента і рік виплати процентів.

Рішення про випуск облігацій внутрішніх і місцевих позик приймають відповідно Кабінет Міністрів України і місцеві ради.

У рішенні повинні визначатися такі складові:

- емітент;
- умови випуску;
- порядок розміщення облігацій.

Облігації усіх видів оплачуються у гривнях, а у випадках, передбачених умовами їх випуску, – в іноземній валюті. Незалежно від виду валюти, якою проведенооплату облігацій, їх вартість виражається у гривнях. Слід зауважити, що саме ця норма викликає зараз ряд складностей щодо можливості емісії та реалізації в Україні єврооблігацій без участі іноземного банку, який і здійснює такий випуск.

Облігації зовнішніх державних позик України можна класифікувати на:

- процентні;
- дисконтні.

Залежно від суб'єктного складу облігації можуть бути:

- іменні;
- на пред'явника.

Залежно від обігу облігації класифікуються так:

- з вільним колом обігу;
- з обмеженим колом обігу.

Іншим діючим у нашій країні видом державних цінних паперів є казначейські зобов'язання.

Основна їх відмінність від облігацій полягає в меті їх випуску, формі виплати прибутку, вільному обігу. Кошти, що надходять від продажу облігацій, спрямовуються на поповнення бюджетного фонду, позабюджетних фондів або на обумовлені цілі.

Кошти від реалізації казначейських зобов'язань держави спрямовуються тільки на поповнення бюджету держави. Прибуток за облігаціями державних позик може виплачуватись у вигляді відсотків, виграшів або не виплачуватись зовсім. Умовами випуску казначейських зобов'язань передбачена виплата прибутку тільки у вигляді відсотків. Облігації можуть мати вільний обіг та обмежене коло обігу, казначейські зобов'язання підлягають реалізації тільки серед населення.

Державні внутрішні позики можна класифікувати за ознакою права емісії:

- такі, що випускаються органами державної влади;
- такі, що випускаються місцевими органами влади.

Залежно від форми виплати прибутків позики класифікуються на:

– процентні - власники боргових зобов'язань процентної позики одержують фіксований прибуток щорічно шляхом оплати купонів або один раз під час погашення позики шляхом нарахування відсотків до номіналу цінних паперів;

– виграшні - увесь прибуток власники облігації одержують у формі виграшів у момент погашення облігації. Прибуток виплачується не за всіма облігаціями, а тільки за тими, які потрапили в тиражі виграшів;

– процентно-виграшні;

– безпроцентні - не передбачають виплату прибутків власникам облігацій, але гарантують одержання відповідного товару, попит на який повністю поки що не задовольняється;

– безпрограшні - гарантують, що протягом терміну дії позики виграш припадає на кожну облігацію.

За терміном погашення державні позики поділяються на:

- короткострокові (термін погашення до 1 року);
- середньострокові (з терміном погашення до 3 років);
- довгострокові (з терміном погашення понад 5 років).

На відміну від першої форми державного кредиту, коли фізичні і юридичні особи купують цінні папери за рахунок власних тимчасово вільних коштів, ощадні установи дають кредит державі за рахунок позикових коштів.

Казначейські позики як форма державного кредиту виражають відносини надання фінансової допомоги підприємствам і організаціям органами державної влади й управління за рахунок бюджетних коштів на умовах строковості, платності і поворотності. Відносини по лінії казначейських позик не є аналогом банківського кредитування, оскільки на відміну від госпрозрахункових банківських структур органи державної влади й управління надають фінансову допомогу на інших умовах, за інших причин і в інших цілях. Казначейські позики видаються на пільгових умовах за термінами і нормою відсотка, вони можливі у випадку фінансових ускладнень підприємств через їх особливе становище на ринку або погіршення економічної ситуації в країні, не мають комерційної мети, а є засобом підтримки життєво важливих для народного господарства економічних структур.

На сьогодні ця форма державного кредиту в Україні активно не використовується.

Міжнародний державний кредит – це сукупність відносин, у яких держава виступає на світовому ринку в ролі позичальника, кредитора або гаранта. Ці відносини набувають форми державних зовнішніх позик. Як і внутрішні позики, вони надаються на умовах поворотності, строковості і платності. Сума отриманих зовнішніх позик із нарахованими відсотками включається в державний борг країни. Країнам, що мають значні економічні і фінансові труднощі, зовнішні позики можуть надаватись на пільгових умовах.

Надання зовнішніх позик здійснюється за рахунок бюджетних коштів

або спеціальних урядових фондів. Одержувачами позик можуть бути центральні уряди або місцеві органи влади. Кредиторами можуть виступати уряди, фінансово-кредитні установи та інші юридичні особи іноземних держав, приватні особи, а також міждержавні фінансові організації.

Діяльність України як кредитора і гаранта на міжнародній арені дуже обмежена у зв'язку з несприятливим фінансово-економічним становищем держави.

ПИТАННЯ 3. ПРАВОВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ І МІЖНАРОДНИМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В ГАЛУЗІ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ

Україна є членом Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Світового банку з 3 вересня 1992 року та є однією із чотирьох найбільших позичальників МВФ.

При наданні кредитів МВФ ставить перед країнами-боржниками деякі політичні та економічні умови, які втілюються у програмах перебудови економіки.

Цей порядок називається принципом обумовленості. Як правило, вказані програми охоплюють заходи, що належать до сфери бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики, цінового механізму, зовнішньої торгівлі, міжнародних кредитних та валютно-розрахункових відносин. Вони пов'язані зі зменшенням державних витрат, підвищенням податків і ставки позичкового процента, зміною валютного курсу та ін.

Для покриття дефіциту платіжного балансу країна може отримати кредит у Фонді - позику в іноземній валюті в обмін на національну терміном до 3 - 5 років.

Погашення позики проводиться зворотним шляхом - викуп через певний термін національної валюти за вільно конвертовану.

Співпраця між Україною, та Міжнародним валютним фондом утворилася на початку утворення незалежної України. Фонд виділив нашій державі квоту, яка складала 1,3 млрд. дол. США.

Перший етап тривав у період з 1994-1995 роки. Програма мала назву «Systemic Transformation Facility», що означала трансформаційні позики фінансування України. Сума цієї програми склала 498,7 млн. СДР (763,2 млн. дол. США). Ця програма була розроблена Міжнародним валютним фондом спеціально для пострадянських країн, що мали перехідну економіку.

Задоволення потреб держави у зовнішньому процесі фінансування, через стабільність платіжного балансу, зміцнення позицій для резерву та підтримка структурних перебудов, і були метою даної програми.

Другий етап тривав у період з 1995-1998 роки. Сума яку виділили Україні склала 1312,2 млн. СДР (1935,3 млн.дол. США). Процес фінансування відбувався через програму «Stand-by Arrangement», тобто Міжнародний валютний фонд дає резерв для держави, лише до певної дати погашення. Звичайно ця дата та сума коштів, обговорюється заздалегіть, яку держава може потім використати у повному обсязі, в залежності від потреби.

Підтримання курсу гривні та зниження платіжного дефіциту України- було основною метою даної програми фінансування.

Третій етап тривав з 1998-2002 роки. Програма мала назву «Extended Fund Facility». Основою цієї програми було те, що вона призначалася для кредитування на більш довші строки та в більших обсягах по відношенню до наданої державі квоти. Україна мала б отримати 2,6 млрд. дол. США, але натомість отримала лише 1,6 млрд. дол. США через те, що не виконала всіх рекомендацій від МВФ.

Одними з таких невиконаних рекомендацій були: неспроможність впоратись із заборгованістю по ПДВ, та відмінити податкові привілеї для великих платників податків.

Четвертий етап тривав у період з 2002-2008 роки. Співробітництво України з фондом відбувалося на безкредитній основі. Цей процес відбувався за допомогою програми «Попереджувальний stand-by». Вона надавала можливість для нашої держави отримати від фонду кредит на суму 411,6 млн. СДР. Але Україна знову не виконала усі вимоги МВФ, тому співпрацю було

сконцентровано у технічну сферу, що й призвело до «економічного відновлення» країни.

П'ятий етап -2008-2013 роки. Співпраця відбувалася за новою програмою «Stand-by Arrangments». Дана програма передбачала процес розширеного фінансування, розмір якого повинен був скласти 16,6 млрд. дол. США. На меті програми було те, що вона мала вирішити проблеми дефіциту бюджету України, а також девальвувати гривню. Але загалом, Україна отримала лише 10,7 млрд. дол. США.

Шостий етап - 2014-2018 роки. Співпраця відбувалася за допомогою програми «Stand-by Arrangments». У цю програму було закладено 16,5 млрд.дол. США. У межах даної програми, Україна отримала 2 транші. Один на суму 3,0 млрд. дол. США, та другий на суму 1,3 млрд. дол. США.

З 2015 року, МВФ змінив дану програму на «Extended Fund Facility». Відбулося це через те, що в Україні почалася економічна криза, та відбулося погіршення макроекономічних показників.

Коли МВФ ухвалив нову програму, наша держава отримала ще 2 транші, на суму 5,0 млрд. дол. США.

Сьомий етап триває з 2019 року - Україна та МВФ домовилися стосовно нової програми співробітництва. Сума цієї програми склала 4 млрд. Спеціальні права запозичення, що приблизно 5,52 млрд. дол. США.

Як повідомила прес-служба Офісу президента України, дія даної програми розрахована на 3 роки. Місія Міжнародного валютного фонду планує ще продовжити процес дискусії стосовно нової програми кредитування.

На відміну від розширеного фінансування, що надається країнам, котрі потребують негайної допомоги під час кризи, програма «stand-by» розрахована на країни, економіка яких стабільна, або зростає, але в той же час потребує підтримки у конкретних питаннях.

Позитивні та негативні фактори впливу вимог МВФ на економіку України.

Позитивні :

- отримання кредиту за відносно низькою ставкою;
- гарантія проведення реформ;
- інтеграція законодавства України до міжнародних норм;
- зменшення дефіциту бюджету;
- реформа банківської системи; відкриття ринку землі.

Негативні:

- Передбачає повернення запозиченої суми з відсотками за невеликий термін часу;
- Заздалегідь невідомо які наслідки матиме проведена реформа;
- Низка законів, що виступають не у інтересах своїх громадян, а у інтересах міжнародної спільноти;
- Може відбуватись за рахунок збільшення податкового навантаження або скорочення/обмеження соціальних виплат;
- Скорочення робочих місць;
- Зменшення державної власності, ризик втрати бізнесу для малих господарств.

Першою перевагою кредитування України в МВФ є отримання кредиту за відносно низькою ставкою. Це означає, що кредитори мають високий рівень довіри до України. Відносно "дешеві гроші" дозволяють уряду фінансувати державний борг та покривати дефіцити балансів, що є одним з плюсів кредитування саме у МВФ.

Середня ставка за кредитами МВФ становить близько 3%. До того ж, якщо країна зіштовхнулася з кризою, це знижує її шанси отримати запозичення на міжнародних фінансових ринках та підвищує ціну таких запозичень.

Другим позитивним аспектом отримання кредитів у МВФ є гарантія проведення реформ, що є однією з вимог Фонду. Проблемою у цій ситуації є те, що невідомо які наслідки матимуть реформи.

Третьою позитивною вимогою від МВФ є інтеграція законодавства

України до міжнародних норм. Відповідно до вимог Фонду було прийнято Закон "Про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення», також внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу, згідно з якими справи про визнання активів необґрунтованими та їхнє стягнення в дохід держави розглядає Вищий антикорупційний суд.

Окрім переваг існують і недоліки у залученні кредитів за низькою тарифною ставкою. Український уряд не прагне використовувати власні кошти для фінансування боргів.

Кредити потрібно буде повертати МВФ, але з відсотками та за короткий термін, оскільки надаються лише коротко - та середньострокові кредити. Так, наприклад МВФ змушує уряд підняти ставки на житлово-комунальні тарифи до рівня європейських. Підвищення тарифів на послуги ЖКГ при незмінній заробітній платі погіршує матеріальне становище громадян, одночасно зростають борги за житлово-комунальні послуги.

Держава намагається відрегулювати ситуацію шляхом надання субсидій мало захищеним прошаркам суспільства, але такі субсидії — інструмент корупції. Прошарки населення, яке наближається до середнього класу суспільства, вимушено сплачувати за ті ж самі послуги набагато більше — за себе та отримувачів субсидії.

Це опосередковано ставить під загрозу існування середнього класу суспільства. Підвищення тарифів — це інструмент перерозподілу доходів від споживачів комунальних послуг до їх виробників.

Так, урядові України довелось внести зміни до Пенсійного законодавства та збільшити пенсійний вік. Цей фактор дуже погано впливає на населення, оскільки все життя люди працюють та 70 сплачують податки, щоб отримати пенсію, але з низьким рівнем медичного обслуговування, люди просто можуть не доживати до пенсійного віку.

Ще одним поганим чинником є дозвіл вивезення української деревини за кордон, що призводить до вирубки Карпатського ліса, поновлення якого потребує декількох століть.

Таким чином, з втручанням МВФ до законодавства України, держава втрачає свою самостійність і незалежність у прийнятті рішень, а також спричиняє негативний вплив на населення та екологію.

Наступною вимогою Фонду є зменшення дефіциту бюджету, який не повинен перевищувати 3%. З одного боку, це є позитивним аспектом, оскільки МВФ стимулює Україну перестати бути залежною від іноземної допомоги. Але з іншого боку, уряд використовує ці кошти на розвиток проектів та підприємств, від яких очікується отримання прибутку. Тобто скорочення державного боргу означає зменшення інвестицій у різні галузі, і відповідно, зменшення конкурентоспроможності України.

12 червня 2020 року Україна повністю отримала 2,1 млрд доларів першого траншу від МВФ - перший транш разом із надходженням пов'язаної фінансової допомоги від ЄС вже збільшив міжнародні резерви до 28,7 млрд доларів.

Ставши членом МВФ, Україна водночас увійшла до структури Світового банку. Їй виділено квоту в 10 678 акцій на загальну суму в 1,3 млрд. дол. США. Валютну готівку за членство України в банку на суму 7,9 млн. дол. США внесли Нідерланди, що є країною опікуном нашої держави у цій банківській структурі.

Світовий банк являє собою групу споріднених організацій, тому досить часто говорять про Групу Світового банку. До неї входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (саме його інколи називають скорочено Світовим банком), Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороння агенція гарантування інвестицій, а також Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів.

Серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Світовий банк є другим, після МВФ, кредитором України. Ресурси цієї організації використовуються для підтримки державного бюджету, здійснення інституційних та структурних реформ, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проектів, які відповідають пріоритетним

напрямам економічного розвитку України.

Світовий банк пропонує застосовувати калібрований підхід до фінансової допомоги: так у разі прискорення реформ і поліпшення урядування він декларує можливість збільшення обсягів допомоги.

При цьому акцент робиться на наданні інвестиційних позик у тих сегментах, де попередньо був позитивний досвід, зокрема будівництві доріг, енергетичному й муніципальному секторах.

Стратегією партнерства також передбачена можливість надання Україні програмних позик на фінансування державного бюджету (підтримку політики розвитку).

Для України участь у Світовому банку є важливою та пріоритетною з багатьох причин. Однією із найголовніших є те, що Україна отримує фінансову підтримку для реалізації програм Світового банку з однієї сторони, та можливість здійснювати одночасно значну кількість реформ з іншої сторони. Це, щонайменше, збільшує інтегрованість української економіки до світової економіки у тих темпах, які є бажані та прийнятні для України.

Світовий банк ухвалив рішення надати Україні 350 мільйонів доларів кредиту в рамках першої позики на розвиток у сфері економічного відновлення на підтримку реформ та пом'якшення наслідків пандемії COVID-19. Про це йдеться у прес-релізі Світового банку.

Другий транш буде спрямований на підтримку подальшої земельної реформи та збільшення пенсійних виплат.

"Пандемія COVID-19 спричинила стрімкий економічний спад, що позначився на доходах простих українців і малого бізнесу, та створив додаткове навантаження на державний бюджет", - заявив директор Світового банку у справах Білорусі, Молдови та України Арупа Бенерджі.

Також у банку відзначають реформу газового сектору України шляхом створення незалежного оператора ГТС та прийняття закону про відкриття ринку сільськогосподарських земель. 26 червня 2020 Рада директорів

Світового банку розгляне можливість виділення Україні кредиту на політику розвитку для економічного відновлення (Economic Recovery DPL).

ПИТАННЯ 4. ЗМІСТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ

Відповідно до ЗУ «Про страхування» страхування - це вид цивільноправових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

У ролі соціально-економічної категорії страхування сьогодні визначається як система економічних відносин, які включають сукупність форм та методів формування цільових фондів грошових коштів та їх використання на відшкодування шкоди з-за різних непередбачуваних несприятливих явищ, а також на надання допомоги громадянам у разі настання певних подій у їх житті.

Таким чином, страхування як економічна категорія являє собою економічні відносини, які включають сукупність форм та методів формування цільових фондів грошових коштів та їх використання для відшкодування шкоди за різних непередбачуваних несприятливих обставин (ризиків), а також для надання допомоги юридичним та фізичним особам у разі настання певних несприятливих подій.

Ключовим аспектом у характеристиці страхування є правовий. Суспільні відносини, що складаються у сфері страхової справи – це відносини правові, які регулюються юридичними нормами.

Також термін «страхування» закріплено у ч. 1 ст. 352 Господарського кодексу України (далі – ГК України) – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або

громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів.

Страхування охоплює рух фінансових ресурсів від страхувальників до страховиків, а потім, у разі настання певних обумовлених законом подій, – від страховиків до страхувальників. Отже, у процесі руху страхових коштів вони можуть накопичуватися й утворювати окремі грошові фонди у фінансовій системі держави.

Таким чином, страхові правовідносини сучасного періоду сформувалися під впливом тривалого світового досвіду і мають складний зміст. Спочатку страхові внески не мали систематичного характеру і здійснювались переважно у натуральній формі, а коло ризиків було досить звужене (морські ризики), на випадок яких укладалися страхові угоди.

Тепер в Україні функціонує поряд із державними установами, страховими компаніями низка посередницьких та інших організацій, причетних до страхової справи.

У Концепції соціального забезпечення населення України від 21 грудня 1993 р. закладено основи правової і нормативної бази соціального забезпечення населення, визначено механізми, які, виходячи з реальних можливостей економіки, забезпечують дотримання державних гарантій щодо:

- реалізації прав громадян на працю і на допомогу по безробіттю;
- оплати праці та мінімального розміру заробітної плати;
- підтримання життєвого рівня населення шляхом перегляду мінімальних розмірів основних соціальних гарантій в умовах зростання цін на споживчі товари і послуги;
- надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей;
- матеріального забезпечення у разі досягнення пенсійного віку,

тимчасової чи постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» закладає сучасні підстави правового забезпечення публічного страхування, визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я.

Основна мета державної політики бачиться у створенні сприятливих умов для адаптації досвіду розвинутих ринків страхування.

Виступаючи необхідною умовою розвитку фінансової системи і гарантом забезпечення стабільності держави, публічне страхування стає невід'ємною її функцією, що дозволяє завдяки компенсаційним виплатам мінімізувати економічні збитки. У зв'язку з розвитком цього інституту постає потреба в поглибленому аналізі проблем, які виникають у процесі публічного страхування, з метою вдосконалення його нормативно-правового підґрунтя й узгодження із законодавчими нормами фінансового та інших галузей права, розробки єдиної моделі їх застосування.

ПИТАННЯ 5 ПОНЯТТЯ, ВИДИ І ФОРМИ ПУБЛІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є різновидом соціального страхування.

Згідно з Основами законодавства про загальнообов'язкове державне

соціальне страхування від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також з бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Фонд соціального страхування України виступає страховиком, за кошти якого здійснюються страхові виплати та надаються страхові послуги застрахованим особам. Фонд є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням. Управління Фондом здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців.

Чинний закон України «Про загальнообов'язкове соціальне страхування» залежно від страхового випадку встановлює такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування, передбачені законами України.

Отже, на підставі вищенаведеного аналізу можна стверджувати, що предметом публічного страхування є соціальне страхування, але в межах загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Публічне страхування – це фінансові правовідносини, що виникають на підставі закону, ґрунтуються на засадах примусовості і здійснюються

державою з метою захисту соціальних прав та інтересів громадян за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними і юридичними особами – платниками обов’язкових страхових внесків.

До суттєвих ознак публічного страхування можна віднести такі:

- 1) страхування є фінансовими правовідносинами;
- 2) ґрунтується на засадах імперативності як для страховика, так і для страхувальника;
- 3) виникає на підставі закону незалежно від волі учасників страхових правовідносин;
- 4) має ризиковий характер;
- 5) алеаторність (випадковість). На момент сплати страхових внесків не відомо, коли (чи) відбудеться страхова подія та як швидко вона станеться;
- 6) вірогідний характер відносин, настання страхової події має вірогідний характер, незалежний від волі страхувальника;
- 7) поворотність коштів – страхові внески після об’єднання їх у страховому фонді підлягають виплаті страхувальнику;
- 8) страхування передбачає перерозподіл шкоди в часі;
- 9) обмеженість відповідальності страховика розмірами страхової суми, визначеної законом;
- 10) страхові внески завжди становлять частину заробітної плати чи доходу застрахованої особи, навіть у тому випадку, коли за найманого працівника внески сплачує роботодавець;
- 11) строковий характер відповідальності страховика;
- 12) цільове використання створеного фонду, тобто витрачання цільових ресурсів виключно в чітко визначених випадках. Грошові кошти, що містяться у страхових фондах, не можуть бути за жодних обставин направлені на інші потреби (наприклад, погашення заборгованості із заробітної плати, фінансування виборів Президента тощо).

За юридичною ознакою страхування класифікують:

- 1) за вимогами міжнародних угод (згідно з директивами ЄС);

- 2) відповідно до вимог внутрішнього законодавства України;
- 3) за формою проведення страхування.

За історичною ознакою страхування диференціюють на:

- 1) давнє або традиційне страхування;
- 2) нове страхування;
- 3) новітнє страхування.

За економічною ознакою страхування систематизують:

- 1) за сферою діяльності або спеціалізацією страховика;
- 2) за статусом страхувальника;
- 3) за статусом страховика;
- 4) за формою організації страхування;
- 5) за об'єктами страхування.

За формами страхових послуг:

а) класичні види страхування (соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань);

б) специфічні види, тобто операції, спрямовані на захист видів діяльності, які мають певну специфіку порівняно із класичним страхуванням, наприклад, страхування банківських депозитів.

За об'єктом страхування:

а) індивідуальне страхування працівника;

б) колективне страхування працівників за рахунок коштів підприємств і організацій (страхування окремих категорій працівників, чия робота пов'язана з особливою небезпекою для життя і здоров'я, та інші подібні види).

За обсягом страхування:

а) повне страхування, що забезпечує страховий захист страхувальника від страхових ризиків у повному їх обсязі у разі настання страхової події;

б) часткове страхування, що полягає в обмеженому страховому захисті страхувальника від страхових ризиків, що визначається як страховими

внесками, так і системою конкретних умов настання страхової події.

За періодичністю страхування:

- а) систематичне страхування, що спрямоване на забезпечення страхувальнику відповідного страхового захисту на весь страховий період;
- б) несистематичне (періодичне) страхування, що полягає у страховому захисті страхувальника від страхових ризиків на певних періодах.

За видом страхового випадку:

- а) пенсійне страхування;
- б) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- г) страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності;
- г) страхування на випадок безробіття.

За часом дії:

- а) довгострокові;
- б) короткострокові.

Страховий ринок в Україні діє у двох основних формах страхування: обов'язковому та добровільному. У Законі України «Про страхування», у ст. 6 якого зазначається, що в основі добровільного страхування лежить договір між страхувальником і страховиком, обов'язкове ж страхування встановлюється законом. З огляду на те, що публічне страхування виникає безпосередньо за велінням закону, даному страхуванню властива виключно форма обов'язкового страхування.

ПИТАННЯ 6. ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ПУБЛІЧНОГО СТРАХУВАННЯ

До функцій публічного страхування можна віднести такі:

- 1) розподільна функція, яка передбачає необхідність формування спеціалізованих страхових фондів та їх використання у випадку реалізації

застрахованого ризику і настання явища, що вимагає відповідного відшкодування;

2) відновлювальна, яка полягає у відшкодуванні збитку з-за втрати працездатності і збитку здоров'я за допомогою матеріального відшкодування втрати заробітку, а також оплати послуг у зв'язку з лікуванням і реабілітацією;

3) ощадна функція, яка передбачає накопичення населенням матеріальних коштів до настання певної події в їхньому житті шляхом включення їх у виробничі витрати. Зокрема, матеріальними заощадженнями пенсійного фонду забезпечується належний рівень життя людей похилого віку;

4) контрольна функція, яка, має два прояви. По-перше, завдяки зазначеній функції здійснюється цільове формування та використання страхового фонду. По-друге, на підставі контрольної функції в суспільстві функціонує система органів державного нагляду за страховою діяльністю і здійснюється контроль за діяльністю суб'єктів страхового ринку;

5) соціальна, яка полягає у забезпеченні потрібної структури трудових ресурсів;

Однією з передумов подальшого розвитку публічного страхування є посилення його функцій через модифікацію діючих та виявлення нових.

Будь-яка галузь права ґрунтується на визначальних засадах, і тому важливим є визначення змісту базових галузевих принципів, у тому числі у сфері публічного страхування.

Сьогодні інститут страхування ґрунтується на принципах, що скореговані з урахуванням нового законодавства, положень Конституції України та демократизації суспільних відносин.

Відповідно до ст. 3 закону України «Про загально-обов'язкове державне соціальне страхування» публічне страхування здійснюється за такими принципами:

1) законодавче визначення умов і порядку здійснення соціального

страхування;

2) обов'язковість страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом;

3) державні гарантії реалізації застрахованими особами своїх прав;

4) обов'язковість фінансування Фондом витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;

5) формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;

6) диференціація розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;

7) диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;

8) економічна заінтересованість суб'єктів страхування у поліпшенні умов і безпеки праці;

9) цільове використання коштів соціального страхування;

10) відповідальність роботодавців та Фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги.

В Україні найбільшого розвитку та правового забезпечення набуло обов'язкове державне соціальне страхування.

Його принципи, загальні правові, фінансові та організаційні засади визначають Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р.З.

Відповідно до ст. 1 Основ, державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості

та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Тобто основне призначення загальнообов'язкового державного соціального страхування – це компенсація втраченого заробітку в разі настання страхового випадку або компенсація інших витрат, пов'язаних із цим.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування становить цілісну систему прав, обов'язків і гарантій соціального захисту для надання матеріального забезпечення громадянам у випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцем та самими громадянами, а також за рахунок бюджетних та інших джерел, визначених законом.

Правовою основою здійснення соціального страхування є насамперед Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, ряд спеціальних законів, якими визначаються окремі види соціального страхування, а також закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загально- обов'язкове державне соціальне страхування».

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування ґрунтується на принципах:

- законодавчого визначення умов і порядку його здійснення;
- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (творчі працівники, фізичні особи – підприємці);
- обов'язковості фінансування страховими фондами витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, в обсягах, передбачених законом з окремих видів загальнообов'язкового соціального страхування;

- державної гарантії реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- забезпечення рівня життя не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій та інших виплат і допомог;
- цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- паритетності представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані особи, страхувальники і страховики. Застрахованими вважаються фізичні особи, на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

До них належать особи, які працюють за трудовим договором, підприємці, самозайняті особи. Громадяни України, які працюють за кордоном та не застраховані в системі страхування країни, де вони працюють, мають право на забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням в Україні за умови сплати ними страхових внесків. Застраховані особи одержують свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним документом для всіх видів страхування і підтверджує право застрахованої особи на одержання послуг і матеріальне забезпечення.

Страхувальниками є роботодавці та застраховані особи, які сплачують

єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У деяких випадках застраховані особи не сплачують страхових внесків. Страхувальники сплачують внески з коштів, які спрямовуються на оплату праці, або з доходу, який підлягає оподаткуванню.

Страховиками є цільові страхові фонди з пенсійного страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами,

зумовленими похованням, страхування від нещасних випадків та страхування на випадок безробіття і медичного страхування. На страхові фонди покладено обов'язок щодо надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг у разі настання страхових випадків. Вони є фінансовою системою загальнообов'язкового державного соціального страхування. Їх кошти не зараховуються до державного чи місцевого бюджетів. За рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування фінансуються: страхові пенсії, страхові допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю сім'ям з дітьми, у зв'язку з нещасним випадком на виробництві, різного роду страхові послуги.

Види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;
- страхування від нещасного випадку на виробництві;
- страхування на випадок безробіття;
- медичне страхування.

ПИТАННЯ 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової

або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі - роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Соціальне страхування ґрунтується на таких принципах, викладених у Законі України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування»:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального страхування;
- обов’язковості страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов’язковості фінансування фондом витрат, пов’язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим законом;
- формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;
- диференціації розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;
- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічної зацікавленості суб’єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільового використання коштів соціального страхування; – відповідальності роботодавців та фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги.

Основна відмінність між добровільним та обов'язковим соціальним страхуванням полягає в такому:

– добровільне соціальне страхування регламентується законами про страхування та некомерційні організації, правила страхування визначаються страховими організаціями або їх об'єднаннями, добровільне страхування є колективним, здійснюється страховими некомерційними організаціями (товариствами взаємного страхування), страхувальниками є юридичні або фізичні особи, здійснюється за рахунок приватних доходів громадян та прибутку підприємств;

– обов'язкове соціальне страхування регламентується законами з питань обов'язкового страхування та про державні позабюджетні фонди, правила страхування визначаються державою, обов'язкове страхування є загальним та іноді виключає високодохідні групи населення, здійснюється державними позабюджетними фондами (трастами), страхувальниками є роботодавці, працівники, держава;

– здійснюється за рахунок внесків роботодавців, працівників і субсидій з державного бюджету.

У законодавстві України зазначається, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування поділяється на такі види, як:

пенсійне страхування, медичне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності, страхування від безробіття.

Кожен із цих видів передбачає надання державою певних видів матеріального забезпечення та соціальних послуг.

В Україні нормативно-правову базу соціального страхування утворюють:

«Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 14.01.1998 р.), закони України «Про загальнообов'язкове

державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» (від 23.09.1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (від 02.03.2000 р.), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (від 09.07.2003 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (від 09.07.2003 р.), «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 08.07.2010 р.), «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (від 08.07.2011 р.).

Постанови Кабінету Міністрів України, правління Пенсійного фонду України та інших державних цільових фондів деталізують статті законів та розробляють механізм їх реалізації.

Крім того, Кабінет Міністрів України має право видавати в межах своєї компетенції та повноважень нормативні акти, що безпосередньо стосуються соціального захисту населення. Механізм державного регулювання соціального страхування в країні являє собою сукупність фінансових форм, методів, важелів управління фінансовими ресурсами, призначеними для їх використання при настанні страхових випадків.

Види загальнообов'язкового соціального страхування:

Пенсійне страхування:

- пенсії за віком,
- за інвалідністю внаслідок загального захворювання
- пенсії у зв'язку із втратою годувальника
- медичні профілактикореабілітаційні заходи
- допомога на поховання

Страхування від нещасного випадку :

- на виробництві та професійного захворювання профілактичні заходи щодо запобігання нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням;
- відновлення здоров'я та працездатності потерпілого;
- допомога із тимчасової непрацездатності внаслідок нещасного

випадку на виробництві та професійного захворювання;

- відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаних із виконанням ним своїх трудових обов'язків;

- пенсія за інвалідністю внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Медичне страхування:

- діагностика та амбулаторне лікування;
- стаціонарне лікування;
- надання лікарських засобів та виробів медичного призначення;
- профілактичні та освітні заходи забезпечення медичної реабілітації осіб, які перенесли особливо тяжкі операції або мають хронічні захворювання.

Страхування від безробіття:

- допомога у зв'язку з безробіттям;
- відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та профорієнтацією;
- матеріальна допомога безробітному та членам його сім'ї;
- дотація роботодавцю для створення робочих місць;
- допомога на поховання безробітного.

Складники механізму державного регулювання соціального страхування в Україні:

- Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; наглядова рада
- **Державні фонди:**
 - пенсійний фонд;
 - фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
 - фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
 - фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Нормативне забезпечення:

- інструкції,
- методичні розробки,
- норми

Правове забезпечення:

- укази президента України,
- закони України,
- постанови Кабінету Міністрів України та правлінь фондів,
- накази міністерств.

Фінансові важелі:

- страхові внески,
- доходи,
- пільги,
- фінансові санкції,
- страхові тарифи,
- бюджет фонду,
- матеріальне забезпечення.

Система державного управління соціальним страхуванням передбачає сукупність органів, що здійснюють управління та нагляд за діяльністю фондів соціального страхування.

Управління фондами здійснюється державою, представниками застрахованих осіб і працедавців. Управління соціальним страхуванням передбачає такі види діяльності, як: планування коштів, акумуляція та облік платників, нарахування і виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд суперечливих питань.

Правління фондів соціального страхування мають широке коло повноважень, а саме: — визначення перспективних та поточних завдань фонду; — затвердження документів, що регламентують діяльність фонду; — внесення пропозицій щодо розмірів внесків на відповідний вид соціального страхування; — затвердження проектів річних бюджетів фонду, звітів про їх

виконання, порядку використання коштів бюджету фонду; – створення резервів для забезпечення виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; – координація та контроль за діяльністю виконавчої дирекції фонду та її робочих органів.

До складу органів, що здійснюють нагляд за діяльністю фондів, належать: – наглядова рада: контролює виконання статутних завдань, цільове використання коштів; формується у рівній кількості від представників застрахованих осіб, працедавців та держави; – держава в особі уповноваженого Кабінетом Міністрів України органу; нагляд зводиться до контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального страхування.